

14.4.2016

Dnro 2382/2/14

Ratkaisija: Apulaisoikeusasiamies Jussi Pajuoja

Esittelijä: Esittelijäneuvos Anu Rita

SYLKYSUOJAVÄLINEIDEN KÄYTTÖ

1

ASIA

Vankilatarkastukseen liittyneessä asiakirjatarkastuksessa kävi ilmi, että vartija oli vankia kuljettaessaan varautunut sylkemistä vastaan ottamalla mukaan tyynypussin. Kun vangin sitten oli kuljetuksen aikana havaittu keränneen sylkeä suuhunsa, hänen kasvonsa oli peitetty tyynypussilla.

Oikeusasiamies Petri Jääskeläinen totesi pitävänsä tyynypussin käyttöä suojaamisvälineenä ongelmallisena. Hän otti omana aloitteena tutkittavaksi, miten Rikosseuraamuslaitos on varautunut tällaisten suojausvälineiden osalta. Tarkastuksella havaittua yksittäistapausta ei otettu tutkittavaksi, koska asia oli vangin osalta rikosasia vireillä.

Oikeusasiamies Petri Jääskeläisen päätettyä 31.3.2014 tehtävien jaosta oikeusasiamiehen kansliassa 1.4.2014 lukien siten, että muun muassa vankeinhoitoa ja rangaistusten täytäntöönpanoa koskevien asioiden käsittely siirtyi apulaisoikeusasiamies Jussi Pajuojalle, siirtyi tämä oma aloite minun ratkaistavakseni.

2

SELVITYS

Rikosseuraamuslaitoksen keskushallintoyksikkö toimitti kyseisen vankilan selvityksen ja antoi lausunnon asiassa. Vankila toimitti pyydettäessä nähtäväksi vankilassa kesäkuusta 2014 alkaen käytössä olleen sylkysuojahupun.

3

RATKAISU

3.1

Selvitys ja lausunto

Selvityksen mukaan kyseinen vankila oli tarkastushavaintojen jälkeen luopunut tyynypussin käytöstä ja hankkinut nimenomaisesti sylkemistä estämään tarkoitettuja sylkysuojahappuja.

Rikosseuraamuslaitoksen keskushallintoyksikkö totesi, ettei se ole antanut vankiloille erillistä ohjetta vankien sylkemisen estämiseksi käytettävistä välineistä. Henkilöstön suojausvälineiden hankinta ja käyttö on vankiloiden vastuulla. Mikäli eduskunnan oikeusasiamies katsoo, että hankitut sylkysuojahuput ovat asianmukaisia ja niitä voidaan käyttää suojaamisvälineenä, tulee Rikosseuraamuslaitoksen keskushallintoyksikkö tiedottamaan myös muille vankiloille niiden hankintamahdollisuudesta sekä ohjeistamaan vankiloita niiden käytöstä. Samalla tullaan korostamaan, että kyseistä suojahappua käytetään vain sellaisissa poikkeustilanteissa, joissa niiden käyttöön on tosiasiallinen ja perusteltu tarve sekä vain sen aikaa, kuin on välttämätöntä.

Vankilan selvityksessä otettiin kantaa sylkemisen yleisyyteen. Selvityksen mukaan tyynypussia on aina käytetty torjumaan syljen (ja joskus veren) osuminen henkilökuntaan, silloin kun vanki on päätnyt näin toimimaan. Aiemmin 1980- ja 1990-luvulla sylkemistilanteita tai niihin varautumisia oli huomattavan usein. Nykyään tällaisia sylkeviä vankeja tai sen kaltaisia tapahtumia on kyseisessä vankilassa ehkä 1-2 kertaa vuodessa, jos sitäkään.

3.2

Oikeusohjeita

Perustuslaissa säädetään oikeudesta henkilökohtaiseen koskemattomuuteen.

7 §

Oikeus elämään sekä henkilökohtaiseen vapauteen ja koskemattomuuteen

Jokaisella on oikeus elämään sekä henkilökohtaiseen vapauteen, koskemattomuuteen ja turvallisuuteen.

Ketään ei saa tuomita kuolemaan, kiduttaa eikä muutoinkaan kohdella ihmisarvoa loukkaavasti.

Henkilökohtaiseen koskemattomuuteen ei saa puuttua eikä vapautta riistää mielivaltaisesti eikä ilman laissa säädettyä perustetta. Rangaistuksen, joka sisältää vapaudenmenetyksen, määrää tuomioistuin. Muun vapaudenmenetyksen laillisuus voidaan saattaa tuomioistuimen tutkittavaksi. Vapautensa menettäneen oikeudet turvataan lailla.

Vankeuslain 1 luvussa säädetään eräistä yleisistä periaatteista.

3 §

Vankeuden täytäntöönpanon sisällölle asetettavat vaatimukset

Vankeuden sisältönä on vapauden menetys tai sen rajoittaminen. Vankeuden täytäntöönpano ei saa aiheuttaa vangin oikeuksiin eikä olosuhteisiin muita rajoituksia kuin niitä, joista säädetään lailla tai jotka välttämättä seuraavat itse rangaistuksesta.

Vankeus on pantava täytäntöön siten, että täytäntöönpano on turvallista yhteiskunnalle, henkilökunnalle ja vangeille. Vankeuden täytäntöönpanosta vastaavien viranomaisten on huolehdittava siitä, ettei vankeuden aikana kukaan oikeudettomasti puutu vangin henkilökohtaiseen koskemattomuuteen. Vankilan olot on järjestettävä niin pitkälle kuin mahdollista vastaamaan yhteiskunnassa vallitsevia elinoloja.

Vangin mahdollisuuksia ylläpitää terveyttään ja toimintakykyään on tuettava. Vapaudenmenetyksestä aiheutuvia haittoja on pyrittävä ehkäisemään.

5 §

Vankien kohtelu

Vankeja on kohdeltava oikeudenmukaisesti ja heidän ihmisarvoaan kunnioittaen.

Vankeja ei saa ilman hyväksyttävää syytä asettaa keskenään eri asemaan rodun, kansallisen tai etnisen alkuperän, ihonvärin, kielen, sukupuolen, iän, perhesuhteiden, sukupuolisen suuntautumisen, terveydentilan, vammaisuuden, uskonnon, yhteiskunnallisen mielipiteen, poliittisen tai ammatillisen toiminnan taikka muun henkilöön liittyvän syyn perusteella.

Alle 21-vuotiaina rikoksensa tehneille nuorille tuomittua vankeutta täytäntöönpannaessa on kiinnitettävä erityistä huomiota vangin iästä ja kehitysvaiheesta johtuviin tarpeisiin.

6 §

Toimivaltuuksien käytön yleiset periaatteet

Rikosseuraamuslaitoksen virkamiehen on toimittava asiallisesti ja puolueettomasti sekä sovinnollisuutta edistäen.

Rikosseuraamuslaitoksen virkamiehen tulee ensisijaisesti neuvoin, kehotuksin ja käskyin ylläpitää vankilan järjestystä ja turvallisuutta.

Rikosseuraamuslaitoksen virkamiehen on suoritettava virkatehtävänsä puuttumatta enempää kenenkään oikeuksiin ja aiheuttamatta suurempaa haittaa kuin on välttämätöntä ja puolustettavaa tehtävän suorittamiseksi.

Vankeuslain 18 luvussa säädetään turvaamistoimenpiteistä ja voimakeinojen käytöstä.

1 §

Turvaamistoimenpiteet

Turvaamistoimenpiteitä ovat sitominen, tarkkailu, eristämistarkkailu sekä erillään pitäminen sen mukaan kuin tässä luvussa säädetään.

Turvaamistoimenpiteiden sijasta on pyrittävä käyttämään ensisijaisesti muita kuin vapautta rajoittavia keinoja vangin rauhoittamiseksi tai rikoksen tai vaaraa aiheuttavan tapahtuman estämiseksi.

2 §

Sitominen

Vangin välitöntä toimintavapautta saadaan rajoittaa käsiraudat laittamalla, muovista sidettä käyttämällä tai muulla vastaavalla tavalla, jos se on välttämätöntä:

- 1) karkaamisen estämiseksi kuljetuksen aikana;
- 2) sellaisen väkivaltaisen käyttäytymisen hillitsemiseksi, jota ei saada estetyksi muilla tavoin ja josta saattaa aiheutua vaaraa vangin tai muun henkilön turvallisuudelle taikka huomattavaa vahinkoa omaisuudelle;
- 3) uhkaavan väkivallan torjumiseksi; tai
- 4) henkilönkatsastuksen turvaamiseksi.

Sitomista ei saa jatkaa pitempään kuin on välttämätöntä. Jos vanki sidotaan 1 momentin 2 kohdan nojalla, on mahdollisuuksien mukaan kuultava lääkäriä. Kun vanki on kuultavana tuomioistuimessa, sitominen on lopetettava, jollei puheenjohtaja erityisestä syystä toisin määrää. Sitominen on lopetettava myös, jos se on välttämätöntä lääketieteellisen toimenpiteen suorittamiseksi.

6 §

Voimakeinojen käyttö

Rikosseuraamuslaitoksen virkamiehellä on virkatehtävää suorittaessaan vankilassa, sen alueella ja välittömässä läheisyydessä, vangin kuljetuksen aikana sekä Rikosseuraamuslaitoksen valvomassa toiminnassa oikeus käyttää voimakeinoja: (17.6.2011/735)

- 1) vangin karkaamisen tai luvatta poistumisen estämiseksi, vastarinnan murtamiseksi ja tässä tai 16 luvussa tarkoitetun valvonta-, tarkastus- ja turvaamistoimenpiteen suorittamiseksi;
- 2) 17 luvussa tarkoitetun vankilaan pääsyn estämiseksi, esineiden ja tavaroiden haltuun ottamiseksi, alueelta poistamiseksi sekä kiinniottamisen ja säilöissäpidon toimittamiseksi; sekä
- 3) henkeen tai terveyteen kohdistuvan rikoksen tai muun henkilön terveyttä vaarantavan teon taikka tapahtuman uhatessa luvattoman pääsyn estämiseksi, esteen poistamiseksi tai kulkuneuvon pysäyttämiseksi.

Voimakeinojen on oltava tarpeellisia ja olosuhteisiin nähden puolustettavia. Puolustettavuutta arvioitaessa on otettava huomioon tehtävän tärkeys ja kiireellisyys, vastarinnan vaarallisuus, käytettävissä olevat voimavarat sekä muut tilanteen kokonaisarvosteluun vaikuttavat seikat. Voimankäyttövälineitä saa käyttää ainoastaan asianmukaisen koulutuksen saanut virkamies.

Sillä, joka 1 momentissa tarkoitetun virkamiehen pyynnöstä tai suostumuksella tilapäisesti avustaa virkamiestä tilanteessa, jossa on välttämätöntä turvautua sivullisen voimakeinoapuun tämän pykälän mukaisen erittäin tärkeän ja kiireellisen virkatehtävän suorittamisessa, on oikeus mainitun virkamiehen ohjauksessa sellaisten välttämättömien voimakeinojen käyttämiseen, joita voidaan olosuhteisiin nähden pitää puolustettavina.

Voimakeinojen käytön liioittelusta säädetään rikoslain 4 luvun 6 §:n 3 momentissa ja 7 §:ssä.

7 §

Menettelysäännökset

Päätös vangin eristämistarkkailuun sijoittamisesta ja erillään pitämisestä on tehtävä kirjallisesti. Erillään pitämistä koskevaa päätöstä tehtäessä vankia on kuultava. Vangille on ilmoitettava toimenpiteen perusteet.

Kun päätetään 2 §:n 1 momentin 2 tai 3 kohdassa tarkoitetusta sitomisesta, voimankäyttövälineen käytöstä taikka eristämistarkkailuun sijoittamisesta, toimenpiteen syy ja kesto on kirjattava.

8 §

Päätösvalta

Sitomisesta päättää valvonnan esimiestehtävissä toimiva virkamies tai, jos asia ei siedä viivytystä, ohjaus- tai valvontatehtävissä toimiva virkamies. Tarkkailuun sijoittamisesta ja eristämistarkkailusta päättää turvallisuudesta vastaava virkamies tai, jos asia ei siedä viivytystä, valvonnan esimiestehtävissä toimiva virkamies. Vangin erillään pitämisestä päättää vankilan johtaja.

9 § (10.4.2015/393)

Tarkemmat säännökset ja määräykset

Tarkemmat säännökset tarkkailun, eristämistarkkailun ja erillään pitämisen täytäntöönpanosta ja olosuhteista sekä voimankäyttövälineistä, sitomiseen käytettävistä välineistä ja 8 §:ssä tarkoitettujen päätösten kirjaamisesta annetaan valtioneuvoston asetuksella.

Tarkemmat määräykset voimakeinojen käytöstä sekä turvaamistoimenpiteiden käytön, voimakeinojen ja voimankäyttövälineiden käytön koulutuksesta antaa Rikosseuraamuslaitoksen keskushallintoyksikkö.

Ennen 1.5.2015 9 § kuului seuraavasti.

9 §

Tarkemmat säännökset

Tarkemmat säännökset tarkkailun, eristämistarkkailun ja erillään pitämisen täytäntöönpanosta sekä voimankäyttövälineistä, sitomiseen käytettävistä välineistä ja 8 §:ssä tarkoitettujen päätösten kirjaamisesta annetaan valtioneuvoston asetuksella. Tarkemmat määräykset turvaamistoimenpiteiden käytön sekä voimakeinojen ja voimankäyttövälineiden käytön koulutuksesta antaa Rikosseuraamuslaitoksen keskushallintoyksikkö.

Vankeudesta annetussa valtioneuvoston asetuksessa on seuraavat säännökset voimankäyttö- ja sitomisvälineistä.

Ennen 1.5.2015

57 §

Voimankäyttö- ja sitomisvälineet

Voimankäyttövälineenä käytetään Vankeinhoitolaitoksen tähän tarkoitukseen varaamia välineitä. Voimankäyttövälineinä käytetään käsirautoja, henkilön sitomiseen tarkoitettua muovista sidettä, suojakilpeä, patukkaa tai teleskooppipatukkaa, kaasusumutinta, etälamautinta, pistoolia ja revolveria.

Sitomiseen tarkoitettuina välineinä käytetään käsirautoja ja henkilön sitomiseen tarkoitettua muovista sidettä.

Rikosseuraamusvirasto päättää Vankeinhoitolaitoksen virkamiesten käytössä olevien voimakäyttövälineiden tyypistä, määrästä ja aseissa käytettävistä patruunoista.

1.5.2015 jälkeen

59 §

Voimankäyttö- ja sitomisvälineet

Voimankäyttö- ja sitomisvälineenä käytetään Rikosseuraamuslaitoksen tähän tarkoitukseen varaamia välineitä. Voimankäyttövälineinä käytetään suojakilpeä, patukkaa tai teleskooppipatukkaa, kaasusumutinta, etälamautinta ja pistoolia.

Sitomiseen tarkoitettuina välineinä käytetään käsirautoja, henkilön sitomiseen tarkoitettua muovista sidettä ja hallintavyötä.

Rikosseuraamuslaitos päättää virkamiesten käytössä olevien voimakäyttö- ja sitomisvälineiden tyypistä, määrästä ja aseissa käytettävistä patruunoista.

Lisäksi asetuksella on säädetty sitomisen kirjaamisesta.

62 §

Sitomisen kirjaaminen

Vangin sitomisen peruste ja kesto on kirjattava. Jos sitominen tapahtuu vankeuslain 18 luvun 2 §:n 1 momentin 2 kohdan nojalla, kirjataan myös ajankohta, jona lääkäriä on kuultu.

Vastaava velvoite oli asetuksessa (60 §) myös ennen 1.5.2015.

EU-oikeudessa on sylkyhuppua koskevaa sääntelyä. Sääntely ei koske vankiloiden toimintaa vaan eräiden välineiden maastavientiä ja tuontia. Koska siitä kuitenkin käy ilmi EU-oikeuden näkemystä hupun luonteesta, selostan myös tätä sääntelyä lyhyesti. Kyseessä on neuvoston asetus (EY) N:o 1236/2005 tiettyjen sellaisten tavaroiden kaupasta, joita voi käyttää kuolemanrangaistuksen täytäntöönpanoon, kidutukseen ja muuhun epäinhimilliseen tai halventavaan kohteluun tai rankaisemiseen. Sylkyhappu on luokiteltu asetuksessa tavaraksi, jonka vienti on luvanvaraista (5 artikla ja liite II, komission täytäntöönpanoasetus (EU) N:o 775/2014). Liitteen II kohdassa 1.3 mainitaan sylkyhuput, mukaan lukien verkosta tehdyt huput, jotka peittävät suun sylkemisen estämiseksi. Lisäksi komission täytäntöönpanoasetuksen (EU) N:o 775/2014 kohta 13) sisältää seuraavan arvion sylkysuojahupusta: ”Henkilöstön ja muiden henkilöiden suojaamiseksi sylkemiseltä vangille puetaan toisinaan niin sanottu sylkyhappu. Koska tällainen happu peittää suun ja usein myös nenän, se aiheuttaa tukehtumisriskin. Jos sen kanssa käytetään kahlitsemisvälineitä, esimerkiksi käsirautoja, aiheutuu myös kaulavamman riski. Tämän vuoksi sylkyhuppujen vientiä olisi valvottava.”

3.3

Kannanotto

Sylkemisen estäminen mekaanisin välinein on vangin henkilökohtaiseen koskemattomuuteen kohdistuva perusoikeusrajoitus, josta tulee säätää lailla riittävän tarkkarajaisesti ja yksityiskohtaisesti. Tällä hetkellä toimenpiteen perusteita koskevaa sääntelyä ei ole, tai on ainakin tulkinnanvaraista, soveltuvatko tämänhetkiset turvaamistoimia ja voimankäyttöä koskevat säännökset sylkemisen estämiseen.

Toimenpiteeseen käytettävät välineet rinnastuvat sitomis- tai voimankäyttövälineisiin, joista myös tulee olla asianmukainen sääntely. Tällä hetkellä välineistä ei ole minkään taseisia säännöksiä.

Perustelut tälle kannanotolleni ovat seuraavat.

3.3.1

Toimenpiteen tosiasiallisesta ja oikeudellisesta luonteesta

Kun henkilön pää huputetaan tai sylkeminen estetään jollakin muulla vastaavalla tavalla hengitystiet tai suu peittämällä, kyse on henkilökohtaiseen vapauteen ja koskemattomuuteen puuttumisesta. Kun kasvot tai ainakin suu peitetään, vaarana voi olla hengityksen vaikeutuminen, pahimmillaan jopa estyminen. Pään peittäminen siten, ettei henkilö voi nähdä mitään, voi olla nöyryyttävää ja aiheuttaa pelkoa. Myös pelkän suun peittäminen voi olla ahdistusta ja pelkoa aiheuttavaa, jos toimenpiteen kohde kokee, että hänen hengityksensä vaikeutuu.

Tietääkseni syljen kautta voi levitä joitakin tarttuvia, vakaviakin sairauksia. Sylkemisen estäminen on siten luonteeltaan lähinnä turvaamistoimenpide. Sylkemisestä aiheutuva terveysvaara tulee voida estää, kuten muukin vakavaa vaaraa henkilöiden turvallisuudelle aiheuttava toiminta. Kyse on virkamiesten ja muiden mahdollisesti läsnä olevien henkilöiden terveydestä ja turvallisuudesta.

Vankeuslain mukaiset turvaamistoimenpiteet ovat sitominen, tarkkailu, eristämistarkkailu sekä erillään pitäminen. Nähdäkseni sylkysuojan asettaminen on samantyyppinen toimenpide kuin sitominen, jossa vangin henkilökohtaiseen vapauteen puututaan laittamalla käsiraudat tai muovinen side. Poliisilakia valmisteltaessa sitominen-nimisen toimenpiteen on katsottu käsittävän myös sylkemisen estämisen, toisin kuin vankeuslakia ja tutkintavankeuslakia säädettäessä. Tarkastelen tämän hetkistä sääntelyä tarkemmin jäljempänä kohdassa 3.3.2.

Sylkysuojaa asetettaessa voinee joissakin tilanteissa olla kyse myös voiman käytöstä. Oikeusasiamies Jääskeläisen selvitys- ja lausuntopyyntöön mukaan voimakeinojen käytön oikeudellinen perusta raportista ilmenevässä kuljetustilanteessa ilmenee vankeuslain 19 luvun (oikeastaan 18 luvun) 6 §:n 1 momentin 1 kohdasta. Vankeuslaissa voimakeinojen käytön sallivista tilanteista säädetty ei mielestäni kuitenkaan kaikissa tilanteissa sovellu sylkysuojan asettamiseen.

Voimakeinojen käytön käsitettä ei Rikosseuraamuslaitosta koskevissa säädöksissä ole määritelty. Poliisitoiminnassa sillä tarkoitetaan voimankäyttövälineen tai fyysisen voiman käyttämistä siten, että sillä pyritään vaikuttamaan tehtävän kohteena olevan käyttäytymiseen joko suoraan tai välillisesti (Sisäministeriön asetus poliisin voimakeinoista sekä kulkuneuvon pysäyttämisestä 20.3.2015/245, 2 § 1 mom. 1) kohta). Apulaisoikeusasiamies Sakslin on eräässä poliisin menettelyä koskevassa ratkaisussaan todennut, että sylkeminen voidaan tulkita sellaiseksi vastarinnaksi, jonka estämiseen poliisi oli toimivaltainen käyttämään fyysisiä voimakeinoja (päättös 16.12.2013, dnro 4048/4/12). Tarkastelen myös voimankäyttöä koskevaa tämän hetkistä sääntelyä tarkemmin jäljempänä kohdassa 3.3.2.

Edellä toteamani perusteella katson, että vangin toimintavapauden rajoittaminen sylkysuojahupulla tai muulla vastaavalla tavalla sylkemisen estämiseksi on sellainen perusoikeusrajoitus, josta tulee säätää lailla. Myös sylkemisen estämiseen käytettävistä välineistä tulee olla riittävä sääntely.

3.3.2

Toimivalta ja perusteet toimenpiteelle

Käsittelen ensin sitomista ja sen jälkeen voimakeinojen käyttöä koskevaa sääntelyä.

Vankeuslain 18 luvun 2 §:n sitomista koskevaa säännöstä, joka hallituksen esityksessä (HE 263/2004) oli nimikkeellä kahlehtiminen, mutta joka eduskunnassa muutettiin muotoon sitominen, on perusteltu muun muassa seuraavasti.

"Pykälässä ehdotetaan säädettäväksi vangin kahlehtimisesta, jota koskevat nykyiset säännökset ovat RTL:n [laki rangaistusten täytäntöönpanosta] 2 luvun 11 §:ssä. Kahlehtimisen edellytyksiä ehdotetaan tarkennettaviksi. Kahlehtimisen 1 ja 2 kohdissa tarkoitetut edellytykset olisivat samat kuin voimassa olevassa laissa. Uutena perusteena ehdotetaan, että vanki voitaisiin kahlehtia uhkaavan väkivallan torjumiseksi. Väkivallan uhan tulisi olla yksittäisessä tapauksessa pääteltävissä esimerkiksi vangin esittämien uhkausten perusteella.

- - -

Vankeinhoito-osaston (nykyisin Rikosseuraamusvirasto) yleiskirjeen mukaan kahlehtimisvälineitä ovat käsi- ja jalkaraudat, hihnavuode ja pakkopaita. Käytännössä kahlehtimisvälineinä käytetään käsiraudoja ja muovista nippusidettä, jolla vangin kädet voidaan sitoa. Kahlehtimisvälineistä ehdotetaan säädettäväksi valtioneuvoston asetuksella." (HE 263/2004, s. 201–202)

Esityksessä ehdotettu 18 luvun 2 § kuului seuraavasti.

2 §

Kahlehtiminen

Vanki saadaan kahlehtia, jos se on välttämätöntä:

- 1) karkaamisen estämiseksi kuljetuksen aikana;
- 2) sellaisen väkivaltaisen käyttäytymisen hillitsemiseksi, jota ei saada estetyksi muilla tavoin ja josta saattaa aiheutua vaaraa vangin tai muun henkilön turvallisuudelle taikka huomattavaa vahinkoa omaisuudelle;
- 3) uhkaavan väkivallan torjumiseksi; tai
- 4) henkilönkatsastuksen turvaamiseksi.

Kahlehtimista ei saa jatkaa pitempään kuin on välttämätöntä. Jos vanki kahlehditaan 1 momentin 2 kohdan nojalla, on mahdollisuuksien mukaan kuultava lääkäriä. Kun vanki on kuultavana tuomioistuimessa, kahleet on poistettava, jollei puheenjohtaja erityisestä syystä toisin määrää. Kahleet on poistettava, jos se on välttämätöntä lääketieteellisen toimenpiteen suorittamiseksi.

Eduskunnan lakivaliokunta lausui asiasta seuraavaa.

"Perustuslakivaliokunta on lausunnossaan pitänyt "kahlehtiminen"-termiä vanhahkona ja huomauttanut, että se olisi asianmukaista korvata nykyaikaisemmalla ilmaisulla.

Hallituksen esityksen perustelujen (s. 202/l) mukaan nykyisin käytössä olevia kahlehtimisvälineitä ovat käsiraudat ja muovinen side, jolla vangin kädet voidaan sitoa. Perustuslakivaliokunnan lausuntoon viitaten lakivaliokunta ehdottaa, että "kahlehtiminen" korvataan "sitominen"-termillä, jonka sisältö ilmenee luvun 2 §:stä.

Valiokunta ehdottaa lisäksi sen sisällön määrittelemistä 1 momentin alkuosassa siten, että sitominen tarkoittaa vangin välittömän toimintavapauden rajoittamista käsiraudat laittamalla, muovista sidettä käyttämällä tai muulla vastaavalla tavalla." (LaVM 10/2005)

Lakivaliokunnan ehdottama muotoilu oli seuraava.

2 §

Sitominen

Vangin välitöntä toimintavapautta saadaan rajoittaa käsiraudat laittamalla, muovista sidettä käyttämällä tai muulla vastaavalla tavalla, jos se on välttämätöntä:

(1—4 kohta kuten HE)

Sitomista ei saa jatkaa pitempään kuin on välttämätöntä. Jos vanki sidotaan 1 momentin 2 kohdan nojalla, on mahdollisuuksien mukaan kuultava lääkäriä. Kun vanki on kuultavana tuomioistuimessa, sitominen on lopetettava, jollei puheenjohtaja erityisestä syystä toisin määrää. Sitominen on lopetettava myös, jos se on välttämätöntä lääketieteellisen toimenpiteen suorittamiseksi.

Perustuslakivaliokunta oli todennut näiltä osin seuraava.

”Vangin kahlehtiminen merkitsee vakavaa puuttumista hänen henkilökohtaiseen vapauteensa ja koskemattomuuteensa. Toimenpiteeseen saattaa liittyä myös terveystarpeita. Näistä syistä on tärkeää, että toimenpiteen edellytyksistä on vankeuslakiehdotuksen 18 luvun 2 §:ssä ja 2. lakiehdotuksen 13 luvun 2 §:ssä riittävän tarkat sekä hyväksyttävyyden ja oikeasuhtaisuuden vaatimukset täyttävät säännökset. Valiokunnan mielestä vanhahko ja verraten raskaisiin välineisiin viittaava sana "kahlehtiminen" olisi asianmukaista korvata nykyaikaisemmalla ilmaisulla etenkin, kun otetaan huomioon, että käytännössä vangin sitomiseen käytetään perustelujen mukaan käsirautoja ja muovista sidettä.” (PeVL 20/2005)

Poliisilaissa on pitkälti vankeuslain sitomista koskevaa 18 luvun 2 §:ä vastaava 2 luvun 20 §, joka kuuluu seuraavasti.

20 §
Sitominen

Virkatehtävän kohteena olevan henkilön liikkuma- tai toimintavapautta saadaan rajoittaa käsiraudat laittamalla, muovista sidettä käyttämällä tai muulla vastaavalla tavalla, jos rajoittaminen on välttämätöntä virkatehtävän suorittamisen yhteydessä henkilön karkaamisen estämiseksi, väkivaltaisen käyttäytymisen hillitsemiseksi tai uhkaavan väkivallan torjumiseksi.

Liikkuma- tai toimintavapauden rajoittamista ei saa jatkaa pitempään kuin on välttämätöntä. Rajoittaminen ei saa aiheuttaa kohteena olevalle henkilölle vaaraa tai tarpeetonta kipua.

Poliisin säilyttämien kiinni otettujen ja tutkintavankien sitomisesta säädetään poliisin säilyttämien henkilöiden kohtelusta annetun lain (841/2006) 11 luvun 2 §:ssä ja tutkintavankeuslain (768/2005) 13 luvun 2 §:ssä.

Poliisilain sitomista koskevaa säännöstä on lain esitöissä perusteltu muun muassa seuraavasti.

”Pykälän 1 momentissa säädettäisiin, että virkatehtävän kohteena olevan henkilön liikkuma- tai toimintavapautta saadaan rajoittaa käsiraudat laittamalla, muovista sidettä käyttämällä tai muulla vastaavalla tavalla, jos rajoittaminen on välttämätöntä virkatehtävän suorittamisen yhteydessä henkilön karkaamisen estämiseksi, väkivaltaisen käyttäytymisen hillitsemiseksi tai uhkaavan väkivallan torjumiseksi. Liikkuma- ja toimintavapauden rajoittaminen muulla vastaavalla tavalla käsittäisi esimerkiksi sylkemistä estävän siteen käyttämisen, jos kohdehenkilö sylkee joko poliisimiehiä tai sivullisia kohti.” (HE 224/2010, s. 86)

Vaikka poliisilain ja vankeuslain sitomista koskevat kohdat nyt kyseessä olevilta osiltaan vastaavat toisiaan, vaikuttaa siltä, ettei vankeuslain esitöissä ole tarkoitettu sitomistoimenpiteen sisältävän sylkemisen kaltaisen toiminnan estämistä, toisin kuin poliisilain esitöissä. Sitominen ilmaisuna ei nähdäkseni myöskään, siten kuin se yleiskielessä ymmärretään, tarkoita pään peittämistä hupulla tai muuta vastaavaa hengitysteiden peittämistä.

Perusoikeuksia rajoittavia säännöksiä pitää tulkita perusoikeusmyönteisesti, eikä niitä voida tulkita laajentavasti. Perusoikeuksia rajoitettaessa lailla edellytetään riittävää täsmällisyyttä ja tarkkarajaisuutta. Pidän tulkinnanvaraisena, voidaanko vankeuslain sitomista koskevan kohdan katsoa sisältävän toimivaltuuden myös sylkemisen estämiseen.

Tulkinnanvaraista on myös, onko kaikissa sylkemistilanteissa kyse vankeuslain 18 luvun 6 §:ssä oikeutetusta voimankäyttötilanteesta. Luvun 6 §:n 1 momentin 1) kohta antaa oikeuden voimankäyttöön vastarinnan murtamiseksi. Sylkemisellä voidaan yrittää estää tai haitata virkatoimen suorittamista eli tehdä vastarintaa virkamiehelle. Kaikki sylkemistilanteet eivät kuitenkaan ole tällaisia. Kyse voi olla myös halventamis- tai vahingoittamistarkoituksesta tilanteessa, jossa henkilö ei enää kykene tekemään tehokasta vastarintaa, esimerkiksi olleessaan jo sidottuna tai kuljetettavana. Toinen mahdollinen toimivaltaperuste voimankäytölle sylkemisen estämiseksi voisi olla turvaamistoimenpiteen, eli sitomisen, suorittamiseksi. Kuitenkin, kuten edellä totesin, on tulkinnanvaraista, voiko sylkysuojahupun käytössä olla kyse vankeuslain 18 luvun 2 §:n tarkoittamasta sitomisesta.

Kuten kohdassa 3.3.1 totesin, sylkysuojan käytössä on joka tapauksessa kyse toimenpiteestä, josta tulee säätää lailla. Sylkysuojan käytön luonne huomioon ottaen on selvää, että toimenpiteen tulee olla viimesijainen ja mahdollisimman lyhytaikainen sekä suhteellisuusperiaatteen mukainen, kuten turvaamistoimenpiteiden ja voimankäytön osalta on säädetty. Myös näiden sylkysuojan käytön edellytysten ja laajuuden tulee ilmetä laista.

Edellä toteamani perusteella esitän oikeusministeriön harkittavaksi, tuleeko lainsäädäntöä sylkysuojan käytön osalta täsmentää.

3.3.3

Välineitä koskeva sääntely ja sylkysuojahupun hyväksyttävyyys

Keskushallintoyksikön lausunnon mukaan henkilöstön suojausvälineiden hankinta ja käyttö on vankiloiden vastuulla. Vaikka sylkysuojahupun käytöllä pyritään suojaamaan henkilöstöä tai muita henkilöitä, kyse on myös vangin henkilökohtaisen koskemattomuuden rajoittamisesta, jolloin sylkysuojahuppua tulee tarkastella voimankäyttö- tai sitomisvälineenä tai niihin rinnastettavana välineenä.

Vaikka vankeuslain katsottaisiin jo nyt sisältävän toimivallan vangille puuttavien sylkysuojavälineiden käyttöön, käytettäviä välineitä koskeva sääntely puuttuu. Vankeuslain mukaan voimankäyttövälineistä ja sitomiseen käytettävistä välineistä tulee antaa tarkemmat säännökset valtioneuvoston asetuksella. Laissa säädetään myös, että Rikosseuraamuslaitos päättää virkamiesten käytössä olevien voimakäyttö- ja sitomisvälineiden tyypistä, määrästä ja aseissa käytettävistä patruunoista. Tähän nähden en pidä lain mukaisena, että kukin vankila voi itse valita käytettävät sylkysuojavälineet. Sylkysuojavälineissä voidaan sitomis- ja voimankäyttövälineiden ohella nähdä yhteneväisyyttä tarkkailuvaatetukseen, josta säädetään vankeuslain 18 luvun 4 §:ssä sekä vankeudesta annetun valtioneuvoston asetuksen 65 ja 66 §:ssä.

Mitä tulee siihen, onko tämän oman aloitteen yhteydessä esitetty sylkysuojahuppu asianmukainen väline, totean että oikeusasiamiehen kanslian asiantuntemus on oikeudellista eikä henkilön koskemattomuuden ja toimintavapauden rajoittamiseen käytettyjen välineiden turvallisuuden arviointi siten kuulu laillisuusvalvojan varsinaisen asiantuntemuksen piiriin. En ole ryhtynyt tässä asiassa hankkimaan asiantuntijaselvityksiä esitetyn hupun turvallisuudesta. On ensisijaisesti hallinnonalan oma tehtävä selvittää ja määritellä, mitkä välineet ovat turvallisia käyttää. Vankilan tänne toimittama suojahuppu on nimenomaisesti sylkemisen estämiseen suunniteltu, verkkomainen ja hengitysteiden kohdalta muovitettu koko pään

peittävä huppu. Hupun käyttöohjeiden mukaan suojahuppuun puetun kohdehenkilön yleiskuntoa tulee jatkuvasti tarkkailla hengityksen, verenvuotojen ja oksennusriskin varalta. Silmämääräisesti huppua tarkastelemalla arvioisin, että käyttöohjeenmukaisesti käytettynä huppua voitaneen pitää asianmukaisena, mutta kuten totesin, laillisuusvalvojalla ei ole erityistä asiantuntemusta tämän kaltaisten välineiden arvioimiseen.

Edellä toteamani perusteella saatan oikeusministeriön tietoon, että sylkysuojavälineitä koskeva sääntely puuttuu.

4

TOIMENPITEET

Saatan oikeusministeriön tietoon toimenpiteitä varten edellä kohdissa 3.3.2 ja 3.3.3 sylkysuojavälineistä ja niiden käytöstä toteamani. Tässä tarkoituksessa lähetän jäljennöksen päätöksestäni oikeusministeriön kriminaalipoliittiselle osastolle.

Lähetän päätökseni Rikosseuraamuslaitoksen keskushallintoyksikölle tiedoksi ja toiminnassa huomioon otettavaksi.